

focus No. 29 (PL/2021) • Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie WKEE

**„Być razem Kościołem
w czasie pandemii” – Refleksje
z perspektywy ewangelickiej**

Grupa Robocza WKEE ds. Kwestii Etycznych

Członkowie:

Prof. dr Sándor Fazakas, Debreczyn, Węgry

Nadradca kościelna Katrin Hatzinger, Bruksela, Belgia

Prof. dr h.c. Ulrich H.J. Körtner, Wiedeń, Austria

Prof. dr Karsten Lehmkuhler, Strasburg, Francja

Prof. dr Torsten Meireis, Berlin, Niemcy

Dr Meego Remmel, Tartu, Estonia

Prof. dr Luca Savarino, Vercelli, Włochy

PD dr Christine Schliesser, Zurych, Szwajcaria

Pracownicy WKEE:

Dr Oliver Engelhardt, Wiedeń, Austria

Mgr Anne-Sophie Wislocki, Bruksela, Belgia

Dr Mario Fischer, Wiedeń, Austria

Impressum

*„Być razem Kościołem w czasie pandemii”
Refleksje z perspektywy ewangelickiej
Zebrane przez Grupę Roboczą WKEE ds. Kwestii Etycznych
przy Wspólnocie Kościołów Ewangelickich w Europie,
na zlecenie Rady WKEE.*

Wiedeń, luty 2021

Tłumaczenie: Ewa Sojka

Redakcja merytoryczna: Jerzy Sojka

Redakcja językowa: Bożena Giemza

Korekta: Dominika Dziarmaga

Druk : Drukarnia Augustana Bielsko-Biała

www.augustana.com.pl

ISSN 1997-0978

Przewodnik dla czytelnika

Niniejszy tekst jest propozycją pomocy w orientacji z perspektywy ewangelickiej w kwestiach etycznych, pojawiających się w czasie pandemii koronawirusa lub uwypuklonych w jej wyniku.

Jest skierowany do:

- kościelnych ekspertów w zakresie spraw społeczno-etycznych,
- osób, którym powierzono w Kościołach zagadnienia odpowiedzialności społecznej,
- osób odpowiadających w Kościołach i instytucjach za podejmowanie decyzji, które uwzględniają perspektywę etyczną,
- wszystkich zainteresowanych problemami, z jakimi mierzą się Kościoły ewangelickie oraz ich staraniami, by w reakcji na pandemię znaleźć odpowiedzi na stawiane im pytania.

Znajdujące się na początku streszczenie zawiera przegląd treści (tekst właściwy zaczyna się na s. 8) wraz

z przykładami z praktyki Kościołów członkowskich WKEE, uzupełniającymi zarysowany problem.

Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie (WKEE) zrzesza Kościoły będące zarówno w sytuacji większościowej, jak i mniejszościowej. Przedstawione w tekście tematy i przykłady mają na celu ukazanie, jak Kościoły mogą mierzyć się z misją „bycia solą ziemi i światłem świata” we właściwych sobie kontekstach.

Na stronie 28 znajdują się sugestie i pytania pomocne w pracy z tekstem bądź w prowadzeniu dyskusji podczas spotkań gremiów, zborów czy organizacji.

W tym momencie sytuacja pandemiczna pozwala jedynie na podjęcie tymczasowej refleksji. Oczywiście jest, że Kościoły ewangelickie w Europie będą nadal intensywnie dyskutować nad rozwojem i skutkami pandemii koronawirusa; tymczasem należy pozostać cierpliwym.

Streszczenie

Międzynarodowy i wielowymiarowy charakter pandemii COVID-19 cały czas jest wyzwaniem dla Kościołów, ukazuje ich mocne oraz słabe strony. Jako Kościoły, głosząc łaskę Bożą w Chrystusie, odpowiadamy na to wyzwanie, modląc się o Boże prowadzenie w realizowaniu misji Kościoła poprzez: *leiturgia* (nabożeństwo), *martyria* (świadectwo), *diakonia* (służbę) i *koinonia* (wspólnotę). Niniejszy dokument, przygotowany przez Grupę Roboczą ds. Kwestii Etycznych przy Wspólnocie Kościołów Ewangelickich w Europie na zlecenie jej Rady, ma stanowić tymczasową refleksję, która dostarczy Kościołom impulsów do pełnienia służby na rzecz wspólnot i społeczeństwa w czasie trwającej pandemii, wzmacniając tym samym ducha wspólnoty i służby innym ludziom.

1. *Leiturgia* – zaufanie zamiast strachu

1.1 Rola Kościołów i grup religijnych

W odpowiedzi na strach wywołany pandemią, Kościoły ufają Bogu, wyrażają swoją wiarę i działają z miłością. W tej sytuacji jesteśmy zobowiązani do wzięcia odpowiedzialności i dawania wskazówek. Nasza wiara wzywa nas do solidarności i powstrzymywania się od obwiniania czy przedwczesnego interpretowania pandemii jako kary Bożej. Dbając o zachowanie środków bezpieczeństwa, Kościoły wzywają organy narodowe i międzynarodowe do realizacji ich zadań przy równoczesnym utrzymywaniu infrastruktury krytycznej.

1.2. Nabożeństwo w czasach COVID-19

Nabożeństwo jest podstawą aktywności Kościoła. Uznajemy znaczenie zasobów duchowych i duszpasterstwa oraz publicznie przypominamy społeczeństwu o wadze tych zasobów i posługi. Kościoły nie lekceważą obostrzeń podczas nabożeństw i akceptują je jako odpowiednie środki zapobiegające rozprzestrzenianiu się pandemii oraz tworzą nowe, twórcze sposoby na odprawianie nabożeństw oraz budowanie wspólnoty w domach, na otwartej przestrzeni lub w świecie wirtualnym.

1.3 Duszpasterstwo podczas pandemii

Duszpasterstwo jest jednym z kluczowych zadań Kościołów chrześcijańskich. Pocziesanie chorych i opłakujących swoich bliskich, a także poradnictwo dla personelu medycznego i pracowników sektora publicznego, którzy muszą podejmować trudne decyzje, to istotne elementy odpowiedzi Kościoła na pandemię. Kościoły muszą kontynuować tę pracę, przygotowując swoich pracowników i świeckich członków na zadania, jakie czekają na nich w czasie pandemii, oraz przypominając ludziom o znaczeniu posilenia duchowego i psychicznego obok zdrowia fizycznego.

2. *Martyria* – wolność i odpowiedzialność w solidarności

2.1 Publiczne świadectwo w czasach kryzysu

Ponieważ Kościoły są powołane do „modlitwy i czynienia sprawiedliwości wśród ludzi” (Dietrich Bonhoeffer¹), nasze publiczne świadectwo skupia się na tych, którzy są najbardziej narażeni na cierpienie w wyniku pandemii, a mianowicie na ubogich, starszych i niepełnosprawnych, zarówno na poziomie jednostkowym, jak i zbiorowym. Obejmuje to publiczne wsparcie wysiłków na rzecz sprawiedliwej i równej dystrybucji szczepionki w Europie i poza nią, ponieważ nikt nie będzie bezpieczny, dopóki wszyscy nie będą bezpieczni.

2.2 Ograniczenia dla demokracji i obszarów wolności

Podczas gdy Kościoły ewangeliczne angażują się we wspieranie praw człowieka jako odzwierciedlenia godności chrześcijan, która jest nadana jednostce przez Boga, przyjmujemy, że pandemia wymaga pewnych ograniczeń w zakresie wolności jednostki i zbiorowości – obejmuje to także ograniczenie prawa do gromadzenia się na nabożeństwach. Niemniej jako Kościoły angażujemy się w obronę prawa do demokratycznej dyskusji nad możliwością zastosowania innych środków

2.3 Edukacja

Od czasów Reformacji, jej nacisku na edukację i alfabetyzację, Kościoły ewangeliczne wysoko cenią znaczenie edukacji i na wiele sposobów angażują się w tym zakresie. Dlatego też niepokoją nas przedłużające się restrykcje, obejmujące okresy zamknięcia szkół i nauki w domach, nierówna dystrybucja sprzętu komputerowego, kompetencje cyfrowe na bardzo różnym poziomie oraz zaniebdywanie przedmiotów kulturowych i egzystencjalnych, takich jak muzyka, religia, etyka czy filozofia. Wszystko to szkodzi edukacji i możliwościom najsłabszych, oraz pozostawia uczniów samych z ich problemami i niepokojami.

¹ Cyt. za: D. Bonhoeffer, *Listy i notatki z więzienia*, w: Tegoż, *Wybór pism*, red. A. Morawska, Warszawa 1970, s. 250 (przyp. red.).

3. *Diakonia* – sprawiedliwość i troska

3.1 Wyzwania dla zrównoważonego społecznego, ekologicznego i gospodarczego rozwoju

Służba diakonii jest jednym z najważniejszych aspektów dawania praktycznego świadectwa o Bożej łasce. Podczas gdy diakonia chrześcijańska w czasie pandemii koronawirusa obejmuje różne obszary. Wynikają z tego trojaki wyzwania: dobrobyt naszych bliźnich; odpowiedzialne obchodzenie się z innymi stworzeniami i całym stworzeniem; kształtowanie naszych zdolności do zrównoważonego wykorzystywania pracy, a tym samym do wspierania zrównoważonego rozwoju społecznego, ekologicznego i gospodarczego.

3.2 Zdrowie

Ponieważ Kościoły rozumieją opiekę zdrowotną jako fundamentalne prawo człowieka, niezwykle istotne jest, by systemy opieki zdrowotnej zapewniały ją niezależnie od warunków finansowych jednostki. Solidarność powinna obejmować także dystrybucję szczepionek. Należy dążyć do równowagi pomiędzy potrzebami fizycznymi a psychicznymi; a jako że Kościoły często mają swój udział w systemach opieki zdrowotnej, musimy odnieść te wnioski także do naszych instytucji.

3.3 Dylematy etyczne: triaż i orędownictwo na rzecz osób najmniej uprzywilejowanych

Choć sytuacje triażu są wyjątkiem od zasady, że opieka zdrowotna powinna być dostępna dla wszystkich według potrzeb (dlatego też należy unikać ich na tyle, na ile to możliwe poprzez zapewnienie odpowiedniego finansowania i personelu), podczas pandemii stały się tragiczną rzeczywistością. Z perspektywy chrześcijańskiej podczas ustalania takich zasad pierwszeństwa należy kierować się zasadami sprawiedliwości, autonomii pacjenta, godności ludzkiej i oceny szans przetrwania oraz skutecznego leczenia. Propozycje wykluczenia z zasady osób starszych czy bardziej wrażliwych powinny więc zostać przez Kościoły zdecydowanie odrzucone. Musimy także zapewnić opiekę duszpasterską i wsparcie duchowe tym, którzy w ramach procedury triażu muszą podejmować trudne decyzje.

4. *Koinonia* – życie w jednym świecie

4.1 Dążenie do wspólnoty ponad granicami i tęsknota za domem

Choć w czasie pandemii konieczne jest zachowanie dystansu społecznego, podkreśliła ona także wagę wspólnoty i solidarności w sąsiedztwach, regionach i ponad granicami. Kościoły przyczyniają się do budowania tej solidarności oraz społeczności przez oferowanie ludziom miejsca przynależności oraz organizowanie wsparcia i pomocy ponad granicami.

4.2 Kobiety, rodziny i przemoc domowa

Podczas kryzysu nie każde miejsce zamieszkania okazało się domem. Zwłaszcza dla kobiet i dzieci trudności bywają ogromne, a przemoc domowa osiąga niespotykaną skalę. Opowiadając się po stronie najsłabszych, Kościoły są świadome konkretnych wyzwań dotyczących sytuacji domowych i także w tym zakresie zapewniają pomoc.

4.3 Europejskie zjednoczenie i solidarność w czasach pandemii COVID-19

Kiedy początek kryzysu skłaniał narody do odsuwania się od siebie, konieczność i wartość współpracy międzynarodowej zostały ostatecznie dostrzeżone w Europie. Zwłaszcza w kontekście sprawiedliwości społecznej i solidarności wykraczającej poza Unię Europejską duch

i świadectwo *koinonii* ponad granicami zostaną wysunięte na pierwszy plan przez Wspólnotę Kościołów Ewangelickich w Europie.

Przedmowa

Kościoły ewangelickie w Europie odpowiedziały na kryzys wywołany przez pandemię COVID-19, zapewniając opiekę duchową, pomoc medyczną, praktyczne wsparcie i wskazówki moralne. Pandemia trwa, czas więc nakreślić wspólną podstawę działań dla reagujących na kryzys Kościołów ewangelickich w Europie.

Wyzwanie, jakie stanowi pandemia, charakteryzują trzy cechy:

1. Po pierwsze – jest wyzwaniem międzynarodowym. Wirus z łatwością przenosi się przez góry i oceany, zatem granice między państwami tym bardziej nie są dla niego przeszkodą. Będąc międzynarodowym wyzwaniem, wymaga międzynarodowych wysiłków.
2. Po drugie – wskazuje punkt przecięcia między polityką, gospodarką, bezpieczeństwem społecznym, zdrowiem publicznym i dobrobytem duchowym oraz jest ściśle związane z kwestią zrównoważonego rozwoju.
3. Po trzecie – pandemia okazała się przeszkodą dla niektórych podstawowych praktyk kościelnych, w tym dla

nacisku na regularną, cielesną wspólnotę jako „zgromadzenie wierzących”², udzielania sakramentów oraz służby diakonijnej wobec chorych i potrzebujących. Podkreśliła przez to siłę i ukazała zarazem słabości naszych Kościołów, skłaniając do uczenia się, wzrastania i zaufania Duchowi Świętemu, który nas utrzymuje.

Niniejszy dokument przygotowała Grupa Robocza WKEE ds. Kwestii Etycznych na polecenie Rady, aby poszerzyć perspektywę Kościołów członkowskich w obecnej

² Por. „Kościoły nasze uczą, że jeden święty Kościół trwać będzie po wszystkie czasy. Kościół zaś jest zgromadzeniem świętych, w którym się wiernie naucza Ewangelii i należycie udziela sakramentów. Dla prawdziwej tedy jedności Kościoła wystarczy zgodność w nauce Ewangelii i udzielaniu sakramentów” (*Wyznanie augsburskie*, art. VII, w: *Księgi Wyznaniowe Kościoła Lutherańskiego*, Bielsko-Biała 2011, s. 144).

sytuacji w oparciu o fakty. Poruszono tutaj najbardziej palące według Grupy Roboczej kwestie, dotyczące Kościoły członkowskie w Europie. Członkowie grupy mają świadomość, że pandemia COVID-19 jeszcze się nie skończyła, że Kościoły działają w bardzo różnych kontekstach, oraz że w przyszłości wyzwaniem mogą stać się dla nas liczne, nieprzewidywalne w tym momencie zjawiska. Mając świadomość ryzyka, jakie wiąże się z dokonywaniem ocen w samym centrum kryzysu, uważamy, że jest to odpowiedni moment na zaoferowanie tych refleksji; zwłaszcza w chwili, gdy Kościoły protestanckie muszą podjąć wiele decyzji w sprawach, które omówione zostały w dokumencie.

Głosząc łaskę Bożą w Chrystusie, jako Kościoły odpowiadamy na te wyzwania, modląc się o Boże prowadzenie w realizacji misji Kościoła. Ufamy, że Duch pomoże nam być Kościołem, którym mamy być.

W opisie tej misji cztery aspekty: *leiturgia*, *martyria*, *diakonia* i *koinonia*, wywodzące się z teologii apostołatu, stanowiły już w przeszłości pomocne ramy dla WKEE³, dlatego też zastosowano je również w tym studium, by naszkicować misję Kościołów ewangelickich w Europie

w odpowiedzi na wyzwania stawiane przez pandemię COVID-19.

Koinonia, wspólnota chrześcijan ponad granicami, wskazuje na odpowiedź na globalną naturę zagrożenia pandemią. *Diakonia* opisuje misję Kościoła, która polega na dążeniu do równego traktowania, sprawiedliwości i troski, zwłaszcza o marginalizowanych członków społeczeństwa. *Martyria* nakierowuje na publiczne świadectwo Kościoła, obejmując kwestię wolności religijnej oraz dobrobytu duchowego i fizycznego, a także powszechnej solidarności. *Leiturgia* oznacza uwielbienie Boga w Chrystusie jako początek mierzenia się z wyzwaniami stawianymi przez pandemię oraz uczy zaufania, zamiast strachu i bojaźni: „Nie dał nam bowiem Bóg ducha bojaźni, ale mocy i miłości, i rozsądku” (2 Tm 1,7; BE).

3 Por. *Wspólnota Kościelna*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” r. XXXV: 2019, nr 1 (84), s. 81n.

1. *Leiturgia* – zaufanie zamiast strachu

1.1 Rola Kościołów i grup religijnych

Przesłanie Ewangelii wyrażone w słowach 2 Listu do Tymoteusza 1,7 głosi zaufanie zamiast strachu. Ten strach jednak szerzy się wraz z tym, jak utrata kontroli, nagłe i znaczące zmiany w codziennym życiu oraz rosnąca liczba cierpiących i umierających ludzi, ukazują ograniczenia ludzkich możliwości.

Przejmowanie odpowiedzialności zamiast szukania winnych

Zjednoczeni w modlitwie, jako Kościoły ewangeliczne w Europie przynosimy do Pana naszą kruchość, naszą zależność, naszą grzeszność i potrzebę usprawiedliwienia, z wiarą prosząc, aby łaskawie obdarzył nas siłą do udzielenia odpowiedzi na te wyzwania, w duchu Chrystusa, przez głoszenie Jego przesłania w wierze i czynnej miłości, oraz by Bóg działał tam, gdzie sami jesteśmy bezradni. Dlatego też powstrzymujemy się od pospiesznego interpretowania pandemii jako kary Bożej, od obwiniania innych oraz od osądzania domniemyanych winnych. Traktujemy ją raczej jako przyczynek do refleksji i pokuty, jednocząc się w modlitwie o przebaczenie i przejmując odpowiedzialność za gospodarowanie Bożym stworzeniem.

Uznając granice naszej kontroli, nie poddajemy się rozpacz, ale ufamy, że Trójjedyny Bóg, Ojciec, Syn i Duch Święty, obdarzy nas mocą, miłością i rozważą.

Moc Ducha objawia się w wewnętrznej sile, która nie traci nadziei, ale daje innym pociechę i zachętę. Ukazuje, że Kościół pod wieloma względami jest istotny dla ludzkiego życia, indywidualnego istnienia i więzów społecznych. Przestrzega nas jednak przed przesadnym rozciąganiem zakresu naszych kompetencji. Kościoły nie są strażnikami krytycznej infrastruktury technicznej i systemowej, ale zostawiają takie zadania lepiej wyposażonym i upoważnionym do tych zadań przez obywateli, a mianowicie państwom i instytucjom międzynarodowym, takim jak Unia Europejska. Zdecydowanie wzywamy te instancje do wypełniania tych kluczowych zadań⁴.

Moc Ducha nie wspiera bez troski czy bezmyślności. Uznajemy niebezpieczeństwa, jakie powoduje wirus,

i konieczność zachowania dystansu społecznego oraz środków ostrożności, nawet jeśli zakłócają one życie i świadectwo Kościoła. Jesteśmy świadomi tego, jak trudne okazały się niektóre decyzje, których podjęcie wymusiła pandemia, ale nawet w dramatycznych sytuacjach procedury triażu [fr. triage] (por. 3.3) – gdy cierpienie naszych bliźnich może zostać zmniejszone, lecz niemożliwe do całkowitego uniknięcia, a podjęte decyzje mogą powodować poczucie winy – Duch Święty uzdalnia nas do przejścia odpowiedzialności, zaakceptowania ciężaru i zaufania w miłosierdzie Boże.

Ukierunkowanie na solidarność

Moc Ducha ukazuje się także w miłości, którą obdarzamy naszych bliźnich, niezależnie od tego, czy są blisko, czy daleko. Wiemy bowiem, że ten, kto pomaga innemu w potrzebie, staje się jej lub jego bliźnim (Łk 10,36–37). Właśnie dlatego natchniona przez Ducha Świętego miłość przekracza granice i ograniczenia, uzdalnia do czynnej solidarności, wykraczającej poza rodzinę, region, pochodzenie etniczne, religię czy narodowość; jak głosi motto COVAX – inicjatywy zapewnienia szczepionek wszystkim ludziom: „nikt nie jest bezpieczny, dopóki wszyscy nie są bezpieczni”⁵.

Moc Ducha dotyka nas w końcu w rozsądku. Niepoddawanie się strachowi, ale poleganie na zaufaniu Bogu, oznacza unikanie przesadnej reakcji i paniki oraz zachowywanie spokoju i postępowanie z rozważą, biorąc pod uwagę konsekwencje naszych działań na rzecz bliźnich.

Prowadzone przez Kościół szpitale po niemieckiej stronie granicy z Francją przyjęły wiosną 2020 roku pacjentów z Alzacji, gdy tamtejszy system ochrony zdrowotnej osiągnął limity swojej wydajności.

4 Por. W. Huber, *Systemrelevanz und Resonanzkrise*, „Zeitzeichen online”, <https://zeitzeichen.net/node/8594> (dostęp: 21.10.2020).

5 Por. <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/covax> (dostęp: 23.06.2021).

1.2. Nabożeństwo w czasach COVID-19

W ewangelickim rozumieniu nabożeństwo jest zgromadzeniem ludzi jako wspólnoty jednego ciała w jednym Duchu (*koinonia*) w celu głoszenia Ewangelii Chrystusowej, udzielania Jego sakramentów Chrztu i Wieczery Pańskiej oraz uwielbiania Boga w modlitwach i pieśniach (*leiturgia*)⁶. Pandemia stanowi przeszkodę dla takich praktyk. Niektóre społeczności doświadczyły pełnego lockdownu, w tym zamknięcia budynków kościelnych i zakazu publicznego sprawowania nabożeństw, inne musiały ograniczyć liczbę uczestników. W wielu miejscach zamknięto nie tylko działalność w budynkach kościelnych, ale też odwołano wiele regularnych działań, charakterystycznych dla otwartych społeczności. Rozumiano to jako wyjątkowe rozwiązanie, w najlepszym razie przedyskutowane i stosowane wspólnie przez przywódców politycznych i religijnych w celu zachowania życia i zdrowia wszystkich (por. 2.2).

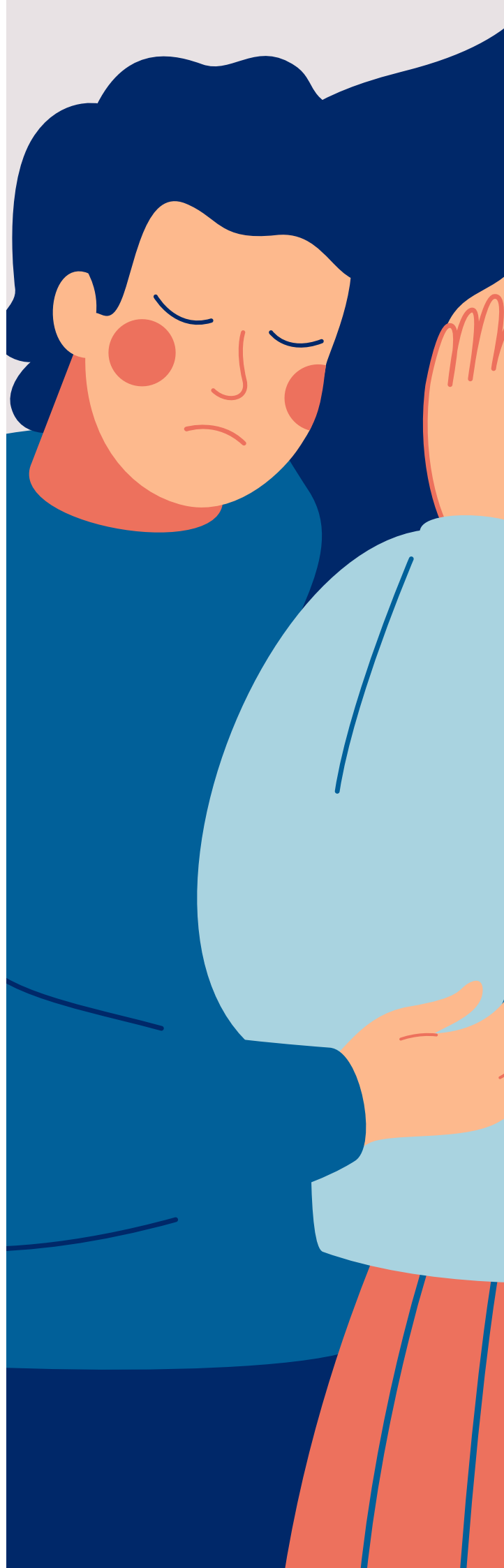
Budynki kościelne i nabożeństwa

Kościół ewangelicki traktuje swoje budynki kościelne w pierwszym rzędzie jako miejsca zgromadzeń. Gdy spotkania w zamkniętych pomieszczeniach zostały zakazane lub ograniczone, wiele Kościołów przeniosło nabożeństwa oraz swoją działalność na otwarte przestrzenie – często w miejsca publiczne. Kościoły rozwinęły i zaadaptowały środki ograniczania ryzyka zakażenia podczas nabożeństw, na przykład poprzez ograniczenie liczby uczestników i przestrzeganie zasad dystansu społecznego, noszenie masek i rezygnację ze śpiewu. W odpowiedzi na zmieniające się rozumienie naukowe i ramy prawne środki te były i są stale dostosowywane. Ponieważ budynki kościelne mają różne rozmiary, od kaplic po katedry, stosowne zabezpieczenia muszą być odpowiednio przekładane na dane warunki. Podczas gdy niektóre Kościoły wykazały się kreatywnością w poszukiwaniu nowych miejsc i przestrzeni na nabożeństwa, Kościoły ewangelickie otworzyły także swoje budynki, by zapewnić możliwość prywatnej modlitwy i rozważań.

Nowe, twórcze podejścia do nabożeństwa

Potrzeba twórczego podejścia do kształtowania doświadczenia nabożeństwa ludzom, którzy w naszych Kościołach i społecznościach poszukują duchowej społeczności w kryzysie i lockdownie, jest coraz większa. Niektóre parafie rozdają programy nabożeństw, by ludzie mogli sprawować je w domu. Środki dystrybucji są różnorodne i kreatywne. Małe grupy, mikrozgromadzenia w celu uwielbiania i modlitwy, mogą umacniać ludzi w wierze pomimo pandemii. Główna zmiana w praktyce nabożeństwowej w czasach COVID-19 to przejście do formatów cyfrowych. Nabożeństwa online są sprawowane we wszystkich językach europejskich i pozwalają na uczestnictwo niezależnie od tego, gdzie

⁶ *Konkordia leuenberska*, nr 2, w: *Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie. Wybór dokumentów*, red. K. Karski, Warszawa 2018, s. 29.

się dana osoba znajduje. Dzięki możliwościom cyfrowym obecność Chrystusa i wirtualna wspólnota mogą mieć miejsce za każdymi zamkniętymi drzwiami, i to w sposób żywszy niż kiedykolwiek wcześniej. Można zaobserwować znaczącą różnicę pomiędzy prostymi formatami nadawca-odbiorca, a rozwiązaniami technicznymi, które wspomagają wzajemną komunikację pomiędzy członkami zborów. W pierwszym przypadku w nabożeństwie online brakuje podstawowych wymiarów komunikacyjnych.

Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce i w Rumunii doświadczyły, że w nabożeństwach online w mniejszych parafiach brało udział znacznie więcej osób, niż miało to zazwyczaj miejsce podczas nabożeństw w kościele. Proboszczowie otrzymali wiele pozytywnych informacji zwrotnych od byłych członków parafii, którzy wyemigrowali.

Sprawowanie Wieczery Pańskiej online

Jednym z podstawowych tematów debaty jest sprawowanie Wieczery Pańskiej online, które wywołuje pytania o rozumienie wspólnoty i cielesnej obecności. Wszystkie Kościoły zgadzają się, że nie może ono stać się zwyczajną, powszechną praktyką. WKEE w Kościołach członkowskich przeprowadziła ankietę, zatytułowaną „Praktyka i teologia Wieczery Pańskiej”, w celu zbadania tej kwestii.

Wirtualna bliskość i cielesna obecność

Jednakże obecność cielesna pozostaje kluczowym elementem wspólnoty chrześcijańskiej i jest niezbędna w przypadku niektórych czynności liturgicznych, takich jak chrzty czy śluby. Tam, gdzie pomimo kryzysu pandemii nabożeństwa są nadal dopuszczane, naturalne powinno być wykorzystanie tej możliwości gromadzenia się w kościele, przy zachowaniu wszelkich dostępnych środków ochrony przed zakażeniem dla świeckich

i ordynowanych uczestników. Wirtualne kanały komunikacji mogą stworzyć możliwość hybrydowych nabożeństw (i innych ceremonii kościelnych), zwłaszcza dla najbardziej narażonych osób przebywających w domach, szpitalach i hospicjach.

Wiemy, że nabożeństwo stanowi podstawę działalności Kościoła i uznajemy znaczenie zasobów duchowych i opieki duszpasterskiej; ale gdy gromadzenie się na modlitwie i śpiewie wiąże się z zagrożeniem dla zdrowia i życia naszych bliźnich, ufamy, że Duch pożywi naszą wiarę innymi drogami. Z wdzięcznością kierujemy w tym miejscu swój wzrok w kierunku doświadczeń innych Kościołów, od dawna przyzwyczajonych do przekraczania fizycznego dystansu wynikającego z sytuacji diasporalnych.

1.3 Duszpasterstwo podczas pandemii

Duszpasterstwo w czasach kryzysu zdrowotnego

Opieka duszpasterska nad ludźmi w szczególnych sytuacjach jest jednym z nieodłącznych, kluczowych zadań Kościołów chrześcijańskich. Zawsze koncentrowano się na jednostkach w trudnej sytuacji, na przykład na słabych, chorych, umierających i ich rodzinach. Miało to związek z fundamentalną orientacją etyki chrześcijańskiej, skupiającą się zawsze na osobach, które ze względu na trudną sytuację, w jakiej się znajdują, szczególnie potrzebują wsparcia ze strony innych. „Ponieważ byłem głodny i daliście Mi jeść, byłem spragniony i daliście Mi pić, byłem tułaczem i przyjęliście Mnie, byłem nagi i ubraliście Mnie, byłem chory i odwiedziliście Mnie, byłem w więzieniu i przyszliście do Mnie” (Mt 25,35n; BE).

Zwłaszcza w czasach kryzysu obecność innego człowieka jest niezwykle ważna, dlatego duchowni powinni zawsze mieć możliwość odwiedzania ludzi będących w trudnych sytuacjach⁷. W czasie obecnej pandemii noszenie masek

⁷ W tekście „Czy powinniśmy uciekać przed śmiercią?” z 1527 roku (WA 23, 338–379), M. Luter wskazał na dialektykę mądrej ostrożności

i ubrań ochronnych znacząco ogranicza ryzyko zakażenia, wobec czego nic nie stoi na przeszkodzie, by duchowni mieli dostęp do chorych i umierających, a Kościoły powinny angażować się w konstruktywny dialog z rządami ich krajów i instytucjami opieki zdrowotnej, żeby opowiadać się za umożliwieniem wizyt duszpasterskich, nawet w najtrudniejszych warunkach, oraz za szczepieniami duszpasterzy w pierwszej kolejności wraz z pracownikami opieki zdrowotnej.

Obecność krewnych w przypadku choroby, w godzinie śmierci i na pogrzebach

W czasie pandemii nie zawsze jest możliwe, by krewni odwiedzali chorych czy starszych członków rodziny. Doświadczenie niemożności bycia blisko krewnych w godzinie śmierci jest szczególnie bolesne. Zrozumiałe jest, że w czasie, gdy szpitale są przeładowane, obecność krewnych stwarza dodatkowe problemy (np. ryzyko przyniesienia lub roznoszenia wirusa), niemniej troska o bezpieczeństwo wszystkich zaangażowanych nie może powodować marginalizowania egzystencjalnych potrzeb ludzkich. Dlatego właśnie Kościoły członkowskie WKEE starają się, by przynajmniej jedna lub dwie osoby z rodziny mogły mieć dostęp do domów opieki i szpitali. Tak, jak umierający mają prawo nie chcieć odchodzić w samotności, tak ich krewni mają prawo pożegnać odchodzących z godnością. Pochowanie bliskich jest głęboko ludzką potrzebą. Podczas gdy mogą istnieć bardzo wyjątkowe sytuacje, kiedy odwiedziny krewnych nie są możliwe, należy dołożyć wszelkich starań, by pozwolić żałobnikom być świadkami rytuału, którego wspomnienie zmarłego będzie dla nich pociechą w późniejszym czasie.

Radzenie sobie z ryzykiem, błędami i winą

Oprócz pacjentów cierpiących na koronawirusa, inne osoby także potrzebują wsparcia Kościoła. Często pojawia się

---

i odważnej wiary w czasach zarazy i wspomniał o duszpasterskim towarzyszeniu: „Jeśli więc ktoś śmiały w wierze znajdzie się w mieście, w którym bliźnich trapi potrzeba, a ktoś bojaźliwy w mieście, w którym potrzeby nie ma, a każdy pomoże w obronie przed trucizną, z takim miastem śmierć z pewnością obejdzie się łaskawie” (WA 23,367).

poczucie winy; krewni smucą się i żałują, że nie mogli być z członkami swoich rodzin. Personel instytucji opiekuńczych i szpitali znajduje się u kresu wytrzymałości. Osoby odpowiedzialne za podejmowanie decyzji odczuwają ich ciężar i czasami, patrząc wstecz, dostrzegają, że można było postąpić lepiej. Ludzie cierpią w wyniku izolacji, która powoduje problemy psychiczne czy po prostu wywołuje strach. W imię „ducha [...] mocy i miłości, i rozsądku” (2 Tm 1,7; BE), Kościoły szczególnie mogą podkreślać, że zaufanie Bogu obejmuje odwagę do podejmowania decyzji, oraz że każdą sytuację życiową, z jej ograniczeniami, wątpliwościami i ryzykiem, można złożyć w rękach Boga, dającego przebaczenie tym, którzy pokornie o nie proszą.

Szkolenie księży i kapłanów

Duszpasterstwo w czasach kryzysu jest szczególnie wymagające dla pastorów i duszpasterzy. W Kościołach członkowskich WKEE pracownicy kościelni powinni otrzymać wsparcie i szkolenie przygotowujące do takich sytuacji zarówno wcześniej, jak i podczas nich. Odnosi się to w pierwszej kolejności do praktycznych kwestii dotyczących środków ochrony sanitarnej, organizacji nabożeństw w Kościele czy prowadzenia osobistych odwiedzin. Ale przede wszystkim chodzi o poradnictwo na temat tego, jak należy towarzyszyć osobom w kryzysie i jak Ewangelia może odnosić się do strachu i niepokoju, które ogarniają nas w wyniku kryzysu pandemii. Dzielenie się różnymi doświadczeniami radzenia sobie z tymi kwestiami w Kościołach członkowskich jest szczególnie ważne i pomocne.

Kościół Danii już na wiosnę 2020 roku wybrał dziesięciu duchownych, którzy mieli zostać przeszkoleni do duszpasterstwa na oddziałach intensywnej terapii dla pacjentów z koronawirusem, we współpracy ze szpitalami i centrami kontroli chorób.

2. *Martyria* – wolność i odpowiedzialność w solidarności

2.1 Publiczne świadectwo w czasach kryzysu

Duchowość jako początek publicznego świadectwa

Pandemia wywołuje liczne implikacje dla publicznego życia i świadectwa Kościołów, w tym surowe ograniczenia dla nabożeństw, programów diakonijnych i życia kościelnego w ogóle. Jak w tych warunkach Kościoły mogą nadal realizować swój urząd świadków Chrystusa i Jego Ewangelii? W czasach kryzysu jesteśmy powołani do „modlitwy i czynienia sprawiedliwości wśród ludzi”, jak przypomina Dietrich Bonhoeffer⁸. Publiczne świadectwo ma więc swój początek w duchowości. Bezprecedensowy kryzys oferuje szansę na nowe skupienie się na modlitwie, rozważaniu i refleksji nad Pismem Świętym. W modlitwie i wstawiennictwie ukazujemy i doświadczamy solidarności, łącząc się z naszymi siostrami i braćmi ponad granicami wyznaniowymi i narodowymi. Będąc jednością w Chrystusie, przynosimy do Boga ich prośby i żale wraz z naszymi własnymi, łącząc się także w uwielbieniu i dziękczynieniu (Rz 12,15). Z tego wewnętrznego skupienia wyrasta służba światu. Dawanie publicznego świadectwa o Ewangelii łaski Bożej w Chrystusie obejmuje więc interpretowanie i kształtowanie naszego życia zgodnie z prawdą Ewangelii, gdyż łaska Boża wyzwala nas od strachu i grzechu do wolnej, pełnej wdzięczności służby

Jego stworzeniom (Barmeńska Deklaracja Teologiczna, teza 2)⁹.

Publiczne świadectwo w odpowiedzialności

Będąc wyzwolonymi od strachu i grzechu, jesteśmy wyzwoleni dla Boga i innych ludzi. Obydwa aspekty wolności łączą się w odpowiedzialności i „czynieniu sprawiedliwości wśród ludzi” jako części składowych publicznego świadectwa Kościołów. Odpowiedzialność obejmuje działanie jako pośrednicy. Ponieważ Jezus Chrystus polecił swoim uczniom, by szukali Go w swoich najmniejszych braciach i siostrach, chorych, ubogich i potrzebujących (Mt 25,34–46), przede wszystkim naszą uwagę kierujemy na tych najbardziej narażonych na cierpienie w wyniku pandemii. Przez ostatni rok Kościoły wdrożyły wiele twórczych sposobów towarzyszenia potrzebującym, w tym poprzez konkretne i praktyczne wsparcie. Oprócz tego Kościoły wypowiadają się w imieniu tych, którzy często pozostają niesłyszani. Wyrażanie troski i kierowanie uwagi opinii publicznej na najbardziej dotkniętych krótko-, średnio- i długoterminowymi skutkami kryzysu COVID-19 stało się istotnym zadaniem. Dotyczy to naszych sióstr i braci, którzy są blisko, ale też obywatele krajów zmagających się z poważnymi problemami głodu i ubóstwa jako bezpośrednimi skutkami pandemii. Nasze powołanie do mówienia w imieniu tych, którzy nie mogą

8 D. Bonhoeffer, *Listy i notatki z więzienia*, w: tenże, *Wybór pism*, red. A. Morawska, Warszawa 1970, s. 250.

9 Por. *Barmeńska Deklaracja Teologiczna z 31 maja 1934 roku*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” r. X: 1994, z. 2 (34), s. 86–88; http://side.chat.edu.pl/content/uploads/2018/12/SiDE-34_2_1994_HQ.pdf (dostęp: 15.05.2021).

mówić za siebie, obejmuje także wysiłki na rzecz sprawiedliwej i równej dystrybucji szczepionki w Europie i poza nią¹⁰. Dla Kościołów odpowiedzialność oznacza także troskę o dobro publiczne, ponieważ uczestniczą w społeczeństwie obywatelskim i na różny sposób mają wpływ na opinię publiczną. Jako świadkowie prawdy i sprawiedliwości, Kościoły przeciwstawiają się niepokojowi, podejrzeniom, szerzeniu teorii spiskowych i szukaniu winnych. Wbrew hermeneutyce strachu, która postrzega „innego” przede wszystkim jako potencjalne zagrożenie, Kościoły podkreślają wspólną potrzebę łaski i wybawienia, i wskazują, że wszyscy jesteśmy tak samo związani z niekończącą się miłością Bożą; „W miłości nie ma lęku” (1 J 4,18; BE).

Gdy skutki pandemii dla najsłabszych członków społeczeństwa stały się widoczne, WKEE wystosowała pierwszy w swojej historii wspólny apel o datki, skupiając się na dwóch celach – ludziach walczących o przetrwanie w strefie konfliktu w Aleppo i uchodźcach przebywających w straszliwym ścisisku na wyspie Lesbos. Wielkanocna Odezwa WKEE z 2020 roku przyniosła ponad 100 000 Euro.

2.2 Ograniczenia demokracji i swobód

Ewangelickie zobowiązanie wobec praw człowieka

Kościoły ewangelickie stają się czujne, gdy pojawia się zagrożenie dla praw i wolności człowieka. Z perspektywy historycznej teologia ewangelicka znacznie przyczyniła się do powstania koncepcji praw człowieka, obok walki o wolność myśli, sumienia i religii, odwołując się do biblijnego poglądu o bezpośrednim miejscu ludzi przed Bogiem. Dlatego właśnie Kościoły ewangelickie w Europie są oddane Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹¹ i uznają Europejską Konwencję Praw Człowieka.

„W ewangelickim rozumieniu prawa człowieka to prava należne wszystkim ludziom na podstawie danej im przez Boga godności. Tak jak nie mogą być nadane przez

10 Zob. wspólną deklarację protestancko-katolicką w Niemczech: *Impfstoffe müssen auch den Ärmsten zur Verfügung stehen*, <https://www.ekd.de/impfstoffe-muessen-auch-den-aermsten-zur-verfuegung-nehmen-62812.htm> (dostęp: 15.05.2021).

11 Presidium of the CPCE, *The protection of human rights is a common task for the churches* (2008), w: *Protestant in Europe. Social-ethical contributions*, red. M. Bünker, F.-D. Fischbach, D. Heidtmann, „Leuenberg Documents” t. 15: 2013, s. 392.

jakąkolwiek władzę na świecie, nie mogą też zostać odebrane przez żadną władzę; są niepodważalne, niezbywalne i niepodzielne. Stanowią najbardziej podstawowe prawo jednostki, o mocy wiążącej dla działań państwowych”¹².

Reagowanie na ograniczenia indywidualnych swobód w czasie pandemii

Kościoły były i są przekonane o potrzebie podjęcia szybkiego działania przeciwko pandemii, oraz że niektóre ograniczenia swobód obywatelskich należy zaakceptować. Równocześnie podkreślają wartość praw człowieka. Niektóre Kościoły wyraźnie krytykują np. ograniczenia podróży i ruchu nałożone poprzez zamknięcie granic jako część reakcji na pandemię, twierdząc, że nieproporcjonalnie dotknęło to osoby pokonujące granice, by dojechać do pracy, czy pary i rodziny mieszkające po dwóch stronach granicy¹³. Kościoły te wyrażają zaniepokojenie faktem, że wspólnoty regionalne i miejsca spotkań zostały rozerwane, a granice ponownie są postrzegane jako linie podziału.

29 kwietnia 2020 roku Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce wysłał list otwarty do premiera Rzeczypospolitej Polskiej. Poparł w nim pracowników transgranicznych i przyłączył się do prośby o zniesienie obowiązku 14-dniowej kwarantanny, niepozwalającej pracownikom transgranicznym wrócić do ich miejsc zatrudnienia i utrudniającej im utrzymanie swoich rodzin. Premier Mateusz Morawiecki ogłosił, że osoby, które pracują lub uczą się za granicą – pracownicy transgraniczni, studenci i uczniowie – będą mogli wrócić do pracy i na studia od 4 maja, bez przechodzenia obowiązkowej 14-dniowej kwarantanny.

12 Presidium of the CPCE, *Human Rights and Morality* (2009), w: *Protestant in Europe. Social-ethical contributions*, red. M. Bünker, F.-D. Fischbach, D. Heidtmann, „Leuenberg Documents” t. 15: 2013, s. 390.

13 Zob. deklaracje Kościołów Protestanckich w Alzacji i Lotaryngii, Badenii i Palatynatu z 22 kwietnia 2020 (*Protestanten im Elsass, in Baden und der Pfalz: Corona kann nur grenzüberschreitend überwunden werden*, https://www.ekiba.de/html/aktuell/aktuell_u.html?&m=31&artikel=24286&cataktuell=331, dostęp: 15.05.2021), oraz biskupa Jerzego Samca z Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce z 29 kwietnia 2020 (*List otwarty Biskupa Kościoła do Premiera RP ws. pracowników transgranicznych*, <https://ewangelicy.pl/2020/04/29/list-otwarty-biskupa-kościola-do-premiera-rp-ws-pracownikow-transgranicznych/>, dostęp: 15.05.2021).

Wolność sumienia i wyznania oraz prawo do praktykowania wiary

Jeżeli chodzi o wolność sumienia i wyznania, zasadnicze pytanie brzmiało, czy należy ograniczyć, a nawet zakazać zgromadzeń religijnych oraz specjalnych nabożeństw. Europejska Konwencja Praw Człowieka mówi, że prawo do wolności wyznania może być realizowane jako wolność „uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne”¹⁴.

Równocześnie jednak, Konwencja Praw Człowieka mówi o ograniczeniu swobód między innymi ze względu na ochronę zdrowia¹⁵. Prawo do wspólnych praktyk religijnych zostało ograniczone w kontekście zakazów zgromadzeń publicznych. Kościoły nie uważają tego za dyskryminację religijną, ale za usprawiedliwione działanie równoważące, mające na celu ochronę najbardziej narażonych członków społeczeństwa. Niemniej pytają, czy we wszystkich przypadkach ograniczenia nakładane przez państwo na uczestników zgromadzeń religijnych były faktycznie adekwatne, oraz czy ocena wydarzeń religijnych jako przyczyny szerzenia się pandemii przedstawiana przez władze państwowe i media zawsze była uzasadniona w odniesieniu do oceny innych wydarzeń kulturalnych czy sportowych.

Poszanowanie zasad demokratycznych

Kościół nie wzywa do obywatelskiego nieposłuszeństwa wobec rządowych środków zmierzających do pokonania pandemii. Wzywają natomiast do demokratycznej dyskusji na temat adekwatnych alternatywnych środków oraz sprzeciwiają się błędnej binarnej logice, zgodnie z którą kwestionowanie środków ograniczających wolność i wzywanie do dyskusji na temat alternatyw są dyskredytowane jako okazywanie braku solidarności. Debata na temat alternatywnych środków zwalczania pandemii, z udziałem Kościołów i naukowej teologii czy etyki, jest istotna także ze względu na wzmocnienie ogólnego zaufania do praworządności i kultury transparentnego podejmowania decyzji w poszczególnych krajach.

Jednym z osiągnięć praworządności jest to, że obywatele mogą odwołać się do sądów, aby zbadana została legalność wątpliwych środków. „Zrobienie tego nie jest oznaką braku solidarności, ale realizowaniem kolejnego

fundamentalnego prawa – do ochrony prawnej”¹⁶. Jeśli wolności zostały niesprawiedliwie lub nierozsądnie ograniczone, istnieje możliwość zrekompensowania lub naprawy tego w procesie legislacyjnym. Ważenie zdrowia jako jednego z aspektów prawa do życia, przy stawianiu na drugiej szali innych praw i wolności człowieka, powinno w tym kontekście pozostać fundamentalnym zadaniem.

2.3 Edukacja

Edukacja odnosi się do całego człowieka

Wpływ środków zwalczania pandemii jasno pokazuje, że szkoły, przedszkola i żłobki są czymś więcej niż tylko instytucjami służącymi przekazywaniu wiedzy. Służą one kształceniu w sensie całościowym, obejmującym socjalizację i rozwój osobisty niemowląt, dzieci i młodzieży, a także stanowią chronione miejsca, w których młodzi ludzie mogą spotykać się z rówieśnikami, próbować nowych rzeczy, uczestniczyć w procesach demokratycznych, a także odnajdować zainteresowanie tym, co nieznanne.

Kościół i kościelne organizacje charytatywne w wielu krajach zapewniły komputery dzieciom z ubogich rodzin, aby umożliwić im naukę zdalną.

Sprawiedliwość edukacyjna

Szkoły państwowe mają zapewnić dostęp do edukacji dla wszystkich dzieci i młodych ludzi oraz zmniejszyć nierówności w tymże dostępie. Jednak przez zawieszenie nauczania w placówkach jako kluczowego środka w walce z pandemią i narzucenie zdalnej edukacji przez Internet, nierówności stały się jeszcze bardziej widoczne. Dotyczą one zarówno różnic w infrastrukturze pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi oraz między bogatymi a ubogimi, jak i między różnymi środowiskami nauki w domach.

Uwidaczniające się różnice między warunkami do nauki w domu budzą obawy. Jeśli nie ma dostępu do komputera i Internetu oraz nie ma cichego miejsca do pracy lub nauki, brakuje zasadniczych warunków dla skutecznej nauki zdalnej. Dzieje się tak także wtedy, gdy rodzice lub opiekunowie nie są w stanie wspierać swoich dzieci w nauce z jakichkolwiek powodów. Różnice edukacyjne między

14 Europejska Konwencja Praw Człowieka, Art. 9, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf (dostęp: 15.05.2021), s. 9 (przypr. red.).

15 Zob. Europejska Konwencja Praw Człowieka, Art. 9, https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf (dostęp: 15.05.2021), s. 9.

16 CEC Thematic Group on Human Rights, *Reflections on Freedom of Religion or Belief during the Fight against the COVID-19 Pandemic*, nr 12, <https://www.ceceurope.org/wp-content/uploads/2020/04/CEC-document-on-COVID-19-English-1.pdf> (dostęp: 15.05.2021).

rodzinami wzmacniają niesprawiedliwy rozkład szans dla dzieci. Zawieszenie zwykłego trybu nauki potęguje to.

Kościół Ewangelicko-Prezbiteriański w Portugalii odpowiedział na brak szkolnych posiłków spowodowany zamknięciem szkół przez rozdawanie paczek z żywnością ubogim rodzinom oraz zwiększenie liczby posiłków wydawanych w kuchniach społecznych.

Dla uczniów ze środowisk prekaryjnych szkoły często oferują podstawowe usługi: urządzenia sanitarne, ciepłe pomieszczenia, regularne posiłki, jak i ochronę przed przemocą domową i sytuacjami zagrożenia. Gdy nauczanie w kontakcie twarzą w twarz zostaje przerwane, te potrzeby także mogą być zaniedbane.

Wartość dodana działań edukacyjnych Kościołów

Od samego początku Kościoły ewangelickie angażowały się w działania edukacyjne, oddając się sprawiedliwości edukacyjnej i równym szansom. W tym celu dostrzegamy wagę zadbania o to, by wyposażenie szkół i uczniów spełniało wymagania nauczania cyfrowego, oraz by dostępnych było wystarczająco wielu wykwalifikowanych nauczycieli. Należy także zadbać o to, by tematy kulturowe i egzystencjalne, poruszane m.in. na lekcjach plastyki, muzyki czy religii, jak i etyki czy filozofii, nie zostały z powodu nauczania zdalnego zaniedbane. Zwłaszcza w czasach kryzysu lekcje religii dają możliwość rozmowy z młodymi ludźmi o ich doświadczeniach niepokoju i strachu w bezpiecznym otoczeniu, oraz otwarcia konstruktywnych sposobów radzenia sobie z nimi. Działalność edukacyjna Kościołów musi więc szczególnie skupić się na zaniedbywanych kwestiach rozwoju osobistego i promocji pokojowego i społecznego współistnienia, a także poruszać w dyskusji kwestie o znaczeniu egzystencjalnym dla dzieci i młodzieży.

3. *Diakonia* – równość, sprawiedliwość i troska

3.1 Wyzwania dla zrównoważonego społecznego, ekologicznego i ekonomicznego rozwoju

Służba diakonijna, zapewniana przez Kościoły, instytucje chrześcijańskie i chrześcijan, jest jednym z najważniejszych aspektów dawania praktycznego świadectwa o łasce Bożej podczas pandemii COVID-19. „Posługi chrześcijan zorientowane nie tylko na członków zboru, lecz na wszystkich będących w potrzebie, są zgodne z uniwersalizmem zbawienia”¹⁷. Solidarność nie obejmuje więc tylko chrześcijan, ale wyraża się w całym społeczeństwie.

Podczas gdy diakonia chrześcijańska w czasie kryzysu COVID-19 rozszerza się na liczne pola, wyzwania można rozumieć trojako:

- zrównoważony rozwój społeczny – dobrobyt naszych bliźnich i innych ludzi,
- zrównoważony rozwój ekologiczny – obejmujący innych ludzi i stworzenie,
- zrównoważony rozwój gospodarczy – nasza zdolność do długofalowego utrzymania zatrudnienia.

Zrównoważony rozwój społeczny

Choć koronawirus dotknął ludzi niezależnie od klasy, religii, płci czy pochodzenia, zazwyczaj jego konsekwencje są najdotkliwsze dla osób będących w najtrudniejszej sytuacji ekonomicznej i społecznej. Ubodzy nie mogą sobie pozwolić na kosztowną prywatną opiekę zdrowotną, często pracują w zawodach, których nie można wykonywać z domu, zazwyczaj też nie mają przestronnych mieszkań, w których łatwiej jest znieść kwarantannę. Wielu z najgorzej opłacanych pracowników zostało zwolnionych, przez co zmagają się ze znacznymi problemami finansowymi, obok poważnego ryzyka dla zdrowia i znacznie wyższej śmiertelności niż w przypadku osób o lepszej sytuacji materialnej¹⁸. Teza, że im dana gospodarka bogatsza

17 *Kościół Jezusa Chrystusa – wkład reformacyjny do dialogu ekumenicznego na temat jedności Kościoła (1987/1994)*, nr 1.3.3.3., w: *Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie, Wybór dokumentów*, red. K. Karski, Warszawa 2018, s. 74.

18 Por. J.C. Palomino, J.G. Rodríguez, R. Sebastian, *Wage inequality and poverty effects of lockdown and social distancing in Europe*, „European Economic Review” 2020, nr 129, <https://doi.org/10.1016/j.eur.2020.101166>.

i im lepszy system wsparcia państwa, tym więcej pomocy można udzielić potrzebującym – i odwrotnie, dotyczy nie tylko poszczególnych państw, ale ma także znaczenie na poziomie międzynarodowym.

Nosząc w sercach słowa Jezusa, że można Go znaleźć w najuboższych z braci i sióstr (Mt 25,40), Kościoły chrześcijańskie w szczególności troszczą się o potrzebujących, niezależnie od religii, narodowości, pochodzenia etnicznego, wieku czy płci. Z tego powodu dają publiczne świadectwo – słowem i czynem – o narodowej i międzynarodowej solidarności i praktycznych działaniach na rzecz wsparcia potrzebujących.

Zrównoważony rozwój ekologiczny

Pod względem pochodzenia i konsekwencji, pandemia COVID-19 jest związana z kwestiami ekologii i środowiska. Rozwój i szerzenie się wirusa jako choroby odzwierciedla wyniki częściowo z nadmiernej eksploatacji naturalnych środowisk i ograniczania bioróżnorodności i ekosystemów przez ludzi. Poważne konsekwencje gospodarcze pandemii COVID-19 grożą zepchnięciem na boczny tor wyzwań ekologicznych. Ponadto pandemia COVID-19 jest zapowiedzią wyzwań, z jakimi będziemy musieli się zmierzyć w związku z przyspieszeniem zmian klimatycznych, a podejmowane środki zaradcze są wyraźnym znakiem nadziei na to, co ludzie są w stanie osiągnąć¹⁹. Ponieważ chrześcijanie są powołani nie tylko do służby bliźnim, ale także innym stworzeniom i całemu stworzeniu, Kościoły nadal będą zwracać uwagę na wyzwania ekologiczne oraz podejmować odpowiednie działania.

Zrównoważony rozwój gospodarczy

Diakonia sama w sobie wymaga zrównoważenia – nie tylko zdolności do udzielenia pomocy dziś, ale także jutro i pojutrze. Dlatego też troska o starszych i chorych wymaga starannego zrównoważenia potrzeb i ryzyka pomiędzy zainteresowanymi – potrzeb zdrowia fizycznego i duchowego oraz ryzyka dla pomagających i wspomaganych. Dobry Samarytanin nie zapracował się na śmierć, pomagając obrabowanej i pobitej ofierze (Łk 10,25–37). Praktyczna służba troski wobec najbardziej potrzebujących musi zatem brać także pod uwagę sytuację pomagających. W wielu krajach osoby opiekujące się i pielęgnujące chorych oraz podejmujące największe ryzyko są najsłabiej

opłacane, przez co podejmowane przez nich ryzyko zdrowotne i finansowe wzajemnie się wzmacniają.

W zależności od rozmiaru, statusu i środków poszczególnych Kościołów, działania diakonii mogą być szeroko zakrojone i zróżnicowane – od osobistych odwiedzin u chorych i potrzebujących, po dbanie o usługi zdrowotne czy udzielanie głosu cierpiącym, którzy są zaniedbani. To co dotyczy jednostek, może obejmować także organizacje kościelne, gdyż kwestia oferowania usług diakonijnych nie tylko członkom Kościoła może dotyczyć szczególnie Kościołów mniejszościowych o ograniczonych funduszach. Dlatego też Kościoły będą wypowiadać się w sprawie organizacji opieki społecznej zapewniającej równowagę odpowiedzialności za troskę między lepiej i gorzej sytuowanymi.

Zespół do Spraw Publicznych powołany przez kilka Kościołów protestanckich w Wielkiej Brytanii zainicjował kilka projektów odnoszących się do społecznych, ekologicznych i ekonomicznych wyzwań, które zostały uwypuklone bądź spowodowane przez pandemię. Do przykładów takich projektów należą: „Uwaga na sprawiedliwość” – podnoszący kwestie sprawiedliwości i zapewniający wsparcie tym, którzy najbardziej go potrzebują; „Od rekonwalescencji do rozwoju” – wizja przekształcenia gospodarki w celu zapewnienia sprawiedliwej i zrównoważonej przyszłości oraz „COVID-19 a Twoja społeczność” – sugerujący pięć tematów, które podjąć mogą parafie w ramach realizacji swojej misji w lokalnych społecznościach.

3.2 Zdrowie

Opieka zdrowotna jako prawo jednostki i wspólne zadanie

Dla konstytucji demokratycznych państw i międzynarodowych kart praw, ochrona zdrowia, zgodnie z zasadami powszechności i równości, jest podstawowym prawem jednostki i zadaniem wspólnoty. Prawo jednostki do ochrony zdrowia i autonomii musi pozostawać w zgodzie z zasadą solidarności, uznającą wzajemną zależność ludzi od siebie. W czasie pandemii solidarność oznacza indywidualną odpowiedzialność wyrażaną w odpowiednim zachowaniu, aby pomóc zapobiegać zakażeniu nie tylko sobie, ale też innych. Dlatego nawet osoby, w przypadku

euroecorev.2020.103564 (dostęp: 15.05.2021).

19 Por. T. Meireis, *Bebauen und bewahren? Christliche Wirtschaftsethik und Green Economy in der Corona-Krise*, „Evangelische Aspekte” r. 30: 2020, z. 3, <https://www.evangelische-aspekte.de/christliche-wirtschaftsethik-green-economy/> (dostęp: 12.02.2021).

których ryzyko jest mniejsze, mają obowiązek chronić się przed zarażeniem ze względu na najwrażliwszych.

Kwestia właściwości środków w celu utrzymania systemu zdrowotnego

W celu ograniczenia liczby osób zakażonych i uniknięcia przeciążenia systemów ochrony zdrowotnej wiele państw wprowadziło lockdown, wymagając od społeczeństwa ograniczenia przemieszczania się i zachowania dystansu fizycznego (por. 3.3). Środki te były z pewnością skuteczne, jeżeli chodzi o ograniczenie liczby infekcji, były też uzasadnione dla zmniejszenia obciążenia szpitali i ochrony najwrażliwszych części populacji (zwłaszcza starszych i chorych), podtrzymywały także możliwie szeroko poczucie solidarności społecznej i międzypokoleniowej. Jednakże zdrowie to coś więcej, niż tylko fizyczne przetrwanie. Zdrowie fizyczne i psychiczne muszą

szczepionki nie są dostępne od razu w dużych ilościach, konieczna jest priorytetyzacja dostępu do nich. Należy przy tym pamiętać o wcześniejszych decyzjach i starać się zadbać o możliwość powszechnej i sprawiedliwej dystrybucji. Unia Europejska odegrała istotną rolę w zakupie i dopuszczeniu szczepionki we wszystkich krajach członkowskich. Solidarność europejska nie powinna jednak być ograniczana do krajów członkowskich, ale powinna mieć na względzie najbardziej narażone społeczeństwa w innych częściach świata (por. 1.1 i 2.1).

Kościoły jako udziałowcy systemów ochrony zdrowia

Wiele ewangelickich Kościołów Europy, na poziomie regionalnym czy nawet zborowym, prowadzi instytucje diakonijne, społeczne i opieki zdrowotnej. W tym kontekście mają one udział w tych samych wyzwaniach co inni, prowadzący instytucje opieki zdrowotnej, pod

być w równowadze, zwłaszcza w sytuacji, gdy kontakty międzyludzkie są ograniczone. Z perspektywy chrześcijańskiej każda istota ludzka ma godność i podmiotowość. Jeśli nie wyrządzi to krzywdy innym, ludzie powinni mieć wolność i odpowiedzialność, by wybierać ryzyko, na jakie narażają swoje życie. Autorytaryzmem byłoby deklarować, że zachowanie życia biologicznego i zdrowia fizycznego należy wynieść ponad wszelkie inne dobra w społeczeństwie²⁰.

Solidarność i szczepionki

Zasada solidarności powinna mieć zastosowanie do decyzji podejmowanych w kontekście szczepień. Ponieważ

względem trwałości ekonomicznej (por. 3.1), dylematów etycznych (por. 3.3) czy radzenia sobie z winą po tragicznych w skutkach decyzjach (por. 1.3). Choć polityki społeczne i zdrowotne są kształtowane odpowiednio do interesów narodowych, Kościoły muszą nie tylko pomagać jednostkom, ale też pamiętać o socjalnych zadaniach społeczeństwa. Troska o bliźniego jest cechą charakterystyczną każdego zboru chrześcijańskiego, a wolontariat i zaangażowanie zawsze były i będą cechą konstytutywną Kościoła. Zarówno parafie, jak i Kościoły jako podmioty wspierające socjalno-diakonijne instytucje będą potrzebowały dalszego wsparcia – profesjonalnego, zdrowotnego i ekonomicznego, zarówno narodowego i międzynarodowego, w czasie i po pandemii – aby mogły kontynuować swoją wartościową pracę w sposób zmotywowany, lecz bezpieczny.

²⁰ Por. U.H.J. Körtner, *Ethik in Zeiten von Corona. Eine diakonisch-ethische Perspektive*, w: *Die Corona-Pandemie*, red. W. Kröll i in., Baden-Baden 2020. s. 341–358.

3.3 Dylematy etyczne: triaż i bycie rzecznikami najmniej uprzywilejowanych

Ograniczenia systemów opieki zdrowotnej

Systemy opieki zdrowotnej na całym świecie są niezwykle obciążone podczas pandemii i w niektórych przypadkach sięgają granic swoich możliwości. Przede wszystkim ważne jest, by zrozumieć, że w opiece zdrowotnej sytuacje triażu²¹ nie są regułą, ale raczej wyjątkiem, którego należy unikać na tyle, na ile to jest możliwe, poprzez adekwatne finansowanie i zatrudnienie personelu oraz dbanie o szeroką dostępność publicznych systemów opieki zdrowotnej. Odpowiednio w krajach, gdzie takie systemy istnieją, nie ma aż tak palącej potrzeby przeprowadzania procedury triażu. Niemniej nawet niezależnie od sytuacji

da się dowolnie zwiększyć. Pojawiają się więc sytuacje, w których decyzje podejmowane w wyniku procedury triażu stanowią trudne dylematy etyczne²².

Priorytetyzacja i triaż

W wielu krajach na całym świecie w ostatnich miesiącach triaż w intensywnej terapii był tragiczną rzeczywistością. Powstawały sytuacje, w których brak równowagi pomiędzy dostępnymi zasobami a potrzebami sprawiał, że konieczne było porzucenie tradycyjnej zasady pierwszeństwa – według kolejności przybycia – w dostępie do intensywnej opieki. W tym względzie Kościoły wyrażają solidarność i silne wsparcie dla lekarzy i pracowników opieki zdrowotnej i społecznej, zaangażowanych na pierwszej linii w walce z pandemią. Takie wsparcie może obejmować zwiększenie liczby personelu, jak i poradnictwo duszpasterskie.

wojny, zawsze istnieją nadzwyczajne sytuacje, takie jak katastrofy naturalne czy wypadki na wielką skalę, w których nawet najlepiej wyposażone systemy opieki zdrowotnej nie mogą uniknąć przeprowadzania procedury triażu. Zdarza się tak również podczas pandemii COVID-19, gdy zdolność do zadbania o pacjentów intensywnej terapii wymagających respiratorów może zostać ograniczona, głównie przez to, że liczby potrzebnych specjalistów nie

Stowarzyszenia zawodowe i narodowe komitety etyki stworzyły wytyczne dla decyzji w ramach procedury triażu w kontekście pandemii koronawirusa. Aczkolwiek proces priorytetyzacji i procedura triażu to przykłady alokacji niewystarczających zasobów do potencjalnych użytkowników, które dziś są ogólnie konieczne w opiece zdrowotnej. Kwestie dotyczące alokacji pomocy medycznej i zasobów są więc związane nie tylko z pandemią koronawirusa. Przedyskutowanie ich w przejrzysty sposób jest istotnym zadaniem demokratycznym, które wymaga czynnego udziału Kościoła, jak i organizacji pomocy społecznej.

21 „Triaż” to termin ukuty przez medycynę wojskową, aby określić, którzy pacjenci skorzystają z ograniczonych zasobów medycznych, rozszerzony na sytuacje katastrof i masowego zagrożenia, gdzie sama liczba poszkodowanych uniemożliwia leczenie wszystkich. W codziennej praktyce termin ten jest stosowany do określania procesu przydzielania pomocy medycznej odpowiednio do stanu pacjenta i perspektyw powrotu do zdrowia w przypadku leczenia i bez niego. W większości przypadków służy określaniu priorytetów usług medycznych i używania dostępnych zasobów w najlepszy możliwy sposób. Jest to sposób określania priorytetów powszechny w codziennej rutynie szpitali i przychodni. Tylko w bardzo poważnych przypadkach obejmuje określanie, którzy pacjenci otrzymają pomoc medyczną, a którzy nie.

22 Por. U.H.J. Körtner, *Die ethischen Dilemmata der Triage*, <https://science.orf.at/stories/3202857/> (dostęp: 9.12.2020).

Alternatywne rozwiązania w celu uniknięcia sytuacji triażu

Z perspektywy etyki medycznej decyzje o alokacji powinny być podejmowane z możliwie jak największego dystansu wobec pacjenta. Dotyczy to także wszelkich sytuacji zaopatrzenia podczas pandemii COVID-19. Przede wszystkim na tyle, na ile to możliwe, należy unikać sytuacji, w których zasoby będą niewystarczające, poprzez odpowiednie relokowanie środków; na przykład przez przenoszenie pacjentów, którzy nie wymagają intensywnej opieki na oddziały opieki przejściowej lub oddziały opieki ogólnej²³. Jednak przekładanie planowanych operacji, aby zmniejszyć obciążenie szpitali i stworzyć dodatkowe możliwości utworzenia oddziałów covidowych, także stanowi ukrytą formę procedury triażu.

Kościół ma nadzieję, że sytuacja, z jaką mają teraz do czynienia, nie powtórzy się w przyszłości. W tym kontekście wzywają do wcielania w życie polityk socjalnych, które pozwolą na respektowanie podstawowych zasad ludzkiej godności i solidarności społecznej – w szczególności na wzmocnienie usług opieki zdrowotnej i szpitalnej oraz na nakreślenie skoordynowanych planów na wypadek przyszłej pandemii na poziomie narodowym i międzynarodowym, zgodnie z wytycznymi Światowej Organizacji Zdrowia (WHO). W przyszłości w różnych sytuacjach i zagrożeniach nieodzownym zadaniem politycznym jest utrzymywanie procedury triażu jako wyjątkowej, poprzez zapewnienie odpowiedniego finansowania i personelu oraz zadbanie o dostępność usług opieki zdrowotnej dla wszystkich obywateli.

Zasady priorytetyzacji

Podstawowe zasady w przypadku podejmowania decyzji w kwestii priorytetyzacji to: (1) sprawiedliwość (równość), (2) autonomia pacjenta – na tyle, na ile jego wola jest znana – oraz (3) godność ludzka. Kolejnym kryterium jest (4) szansa na przetrwanie i sukces kliniczny.

²³ Triaż obejmuje także regularne sprawdzanie, czy program intensywnej terapii, który został rozpoczęty, powinien być kontynuowany. Znów – tylko perspektywa sukcesu klinicznego i wola pacjenta, by poddać się leczeniu, mogą być kluczowymi czynnikami w tej decyzji. W nagłych przypadkach mogłoby to znaczyć przeniesienie pacjenta, który otrzymuje już intensywną terapię, na inny oddział, co zwolniłoby respirator dla innego pacjenta.

W tym przypadku podczas pandemii miało miejsce wiele dyskusji na temat słuszności ustalenia limitu wieku dla dostępu do intensywnej opieki (tj. jeżeli osoba ma więcej niż x lat, nie może mieć dostępu do intensywnej terapii). Kościoły zdecydowanie odrzucają pomysł, że część starszej i bardziej wrażliwej populacji mogłaby być z zasady wykluczona z dostępu do opieki. Byłoby to sprzeczne z jakimikolwiek zasadami ludzkiej godności i solidarności społecznej. Niemniej jednak Kościoły są świadome, że tragiczne wybory zostały dokonane. Przeciwnie, wiemy – i akceptujemy – że wiek jest czynnikiem brany pod uwagę w kontekście korelacji z bieżącą i prognozowaną ewaluacją kliniczną (ale nie jest jedynym czynnikiem, a nawet nie najważniejszym). Priorytet powinien być ustalony przez podejmowaną na podstawie wielu wskaźników klinicznych ocenę pacjentów, w przypadku których można spodziewać się, że leczenie będzie bardziej skuteczne, w znaczeniu zapewnienia największych szans przeżycia. W końcu – Kościoły odrzucają pomysł, że wybór pomiędzy tym, kogo leczyć, a kogo nie, można oprzeć na osądzie o (zakładanej) przyszłej jakości życia pacjenta.

We Włoszech Kościół Waldensów założył pokoje z przejrzystymi przegrodami i interkomami w różnych domach opieki i szpitalach, tak by rezydenci i pacjenci mogli zobaczyć się i porozmawiać ze swoimi krewnymi. Natomiast gdy członkowie rodzin tęsknili za fizycznym kontaktem z bliskimi, zaprojektowano także „pokoje przytulania”, gdzie mogli się dotknąć, objąć czy pogłaskać przez polietylenowy materiał z wbudowanymi rękawicami.

Diakonia w kontekście procedury triażu oznacza bycie rzecznikiem tych, którzy są najbardziej zagrożeni i najmniej uprzywilejowani. Ze względu na zasadę równości, priorytetyzacja tylko w ramach grupy pacjentów z COVID 19 jest nieuprawniona. Ponadto łóżka na oddziałach intensywnej opieki są potrzebne także dla innych pacjentów, na przykład ofiar wypadków, zawałów i udarów, czy dla pacjentów, którzy właśnie przeszli operację w wyniku poważnej interwencji medycznej. Oznacza to

jednak, że w przypadku katastrofy pacjenci cierpiący z powodu COVID-19 mogą nadal odczuwać skutki triażu.

Opieka intensywna i paliatywna

Należy także zaznaczyć, że mamy do czynienia nie tylko z problemami braku, ale także niepotrzebnej lub niewłaściwej opieki zdrowotnej z powodu nadmiernego lub złego korzystania z zasobów na szkodę pacjentów. Na przykład należy dokładnie rozważyć, czy pacjenci z COVID-19 w domach opieki powinni zostać przeniesieni na oddziały intensywnej terapii, czy może byłoby dla nich bardziej korzystne, aby dalsza opieka medyczna była sprawowana w domu opieki oraz, jeśli śmierć jest nie do uniknięcia, zapewnienie im w trakcie odchodzenia opieki paliatywnej. Jest to jednak możliwe tylko wtedy, gdy opieka paliatywna ulegnie znaczącej poprawie. Obejmuje to Pandemiczny Plan Paliatywny dla opieki nad pacjentami szpitalnymi i ambulatoryjnymi z COVID -19²⁴.

Granice etyki i radzenie sobie z obciążającymi decyzjami

Etyka chrześcijańska zna granice etyki, omylność ludzką, winę, ale także przebaczenie. Etyczne postępowanie w szpitalach i domach opieki prowadzonych przez Kościół lub chrześcijańskie organizacje charytatywne należy kształtować, biorąc pod uwagę nie tylko tę wiedzę, ale też Ducha mocy, miłości i rozsądku. Mówiąc konkretniej, powinno mieć ono odzwierciedlenie w sposobie zapewniania i wykorzystywania konsultacji etycznych, co prawdopodobnie można nadal poprawić i poszerzyć w wielu obszarach. Pracownicy szpitali potrzebują zarówno porad etycznych, jak i opieki psychospołecznej oraz wsparcia duszpasterskiego – między innymi w radzeniu sobie z możliwym poczuciem winy. Kapelani szpitalni mogą odegrać tu bardzo ważną rolę (por. 1.3).

---

24 Zob. np. stanowisko Austriackiego Stowarzyszenia Medycyny Paliatywnej: *Positionspapier der österreichischen Palliativgesellschaft zu COVID-19*, https://www.hospiz.at/wordpress/wp-content/uploads/2020/03/OPG.DokumentCOVID19-2020_03_25-final.pdf (dostęp: 9.12.2020).

4. *Koinonia* – żyjąc w jednym świecie

4.1 Dążenie do wspólnoty ponad granicami i tęsknota za domem

Życie wspólnie stanowi podstawę wspólnoty

Wraz z pojawieniem się ograniczeń związanych z pandemią, ponownie ujawniło się znaczenie sąsiedztw i lokalnych wspólnot poprzez wzajemną pomoc i radzenie sobie z sytuacjami kwarantanny, np. gdy sąsiedzi robili sobie nawzajem zakupy i zapewniali wsparcie emocjonalne między balkonami. Podczas gdy rosło znaczenie lokalnych i regionalnych tożsamości, narodowość stawała się mniej istotna. Nawet środki ograniczające poruszanie się i zamknięcie granic, mające na celu ochronę ludzi mieszkających razem w danym miejscu przed rozprzestrzenianiem się wirusa poprzez minimalizowanie kontaktów z osobami z zewnątrz, w pierwszej kolejności nie dotyczyły narodowości. Odpowiednio partie i grupy nacjonalistyczne nie odniosły większych korzyści politycznych z pandemii.

Wzajemne zależności i solidarność

W ramach społeczeństw wymagano solidarności i spójności w obliczu pandemii. Pandemia COVID-19 ukazała, że żadne społeczeństwo nie może istnieć w izolacji, ale jest na wiele sposobów zależne od innych. Jak w przypadku żadnego innego kryzysu, te współzależności odczuła także globalna Północ (co w wielu krajach doprowadziło do wezwań do większej niezależności od globalnego Południa). Drogi handlowe i łańcuchy dostaw zostały przerwane, a gospodarka ucierpiała na tym nawet w miejscach, gdzie pandemia (jeszcze) się nie rozprzestrzeniła, ponieważ zostały odcięte od surowców i zaopatrzenia. Wskazało to na potrzebę solidarności pomiędzy społeczeństwami i krajami, co na przykład zostało wyrażone we wspólnych pracach nad szczepionkami i działaniach na rzecz udostępnienia ich w niskich cenach także ubogim krajom (por. 1.1).

Wiosną 2020 roku, gdy pandemia dotarła do Europy po raz pierwszy, przywódcy Kościołów i organizacji ekumenicznych z wielu Kościołów protestanckich w Europie zgłaszali, że otrzymywali liczne listy solidarności od Kościołów partnerskich z globalnego Południa. Do tej pory byli przyzwyczajeni tylko do pisania takich listów. Mówili o tym, jakie pocieszenie niosły dla nich te listy, oraz że wzrosło w nich poczucie bycia częścią jednego świata.

Kościół dają dom i tworzą wspólnotę

Kościół zjednoczone we Wspólnocie Kościołów Ewangelickich w Europie są ukierunkowane na dwie kwestie. Ze względu na historyczne doświadczenie i rys geopolityczny postrzegają siebie jako opiekunów i nośników lokalnych tożsamości i kultur, zwłaszcza w sytuacji diaspory, ale równocześnie są zobowiązane do myślenia i działania ponadnarodowo. Rozumieją swoje bycie razem jako koinonię, jako wspólnotę opartą na wspólnej wierze w Trójjedynego Boga, doświadczaną i pełną życia we wspólnym nabożeństwie, wspólnej refleksji teologicznej, wspólnym świadectwie i wspólnej służbie światu²⁵. Choć Kościół ewangelicki są mocno zakorzenione w języku, kulturze i historii różnych narodów, rozumieją się jako część większej wspólnoty przenikającej języki, kultury i narody²⁶. Z tej perspektywy chcą przyczynić się do przezwyciężania obaw, podziałów i populizmu oraz domagać się, by rządy i społeczeństwa wzięły większą odpowiedzialność za nasz wspólny świat.

Kościół oferują ludziom dom; miejsce przynależności. W czasie pandemii jasne stało się, że wielu ludzi chciało porozumiewać się w języku ojczystym, poszukując odpowiedzi na egzystencjalne pytania. Oferty nabożeństw internetowych w Polsce czy na Węgrzech zostały ochoczo przyjęte przez rodaków mieszkających za granicą. Ludzie mieszkający w innym kraju szukali informacji na temat regulacji w związku z pandemią COVID-19 w kraju pochodzenia, a także w kraju zamieszkania. Tak jak rząd jest odpowiedzialny nie tylko za swoich obywateli, ale za wszystkich mieszkańców, tak misja Kościoła jest skierowana nie tylko do jego członków w wąskim znaczeniu, ale do wszystkich ludzi. Lokalne zbory

25 Por. *Wspólnota Kościelna*, „Studia i Dokumenty Ekumeniczne” r. XXXV: 2019, nr 1 (84), s. 63–99.

26 Por. *Kościół – lud – państwo – naród. Protestantki wkład do trudnej relacji (1995–2000)*, w: *Wspólnota Kościołów Ewangelickich w Europie, Wybór dokumentów*, red. K. Karski, Warszawa 2018, s. 213–271.

i duchowni w sytuacjach diaspory, gdzie kilka grup etnicznych i wyznaniowych mieszkało wspólnie przez wieki, mają doświadczenie międzykulturowe, zwłaszcza na polu komunikacji kościelnej i opieki duszpasterskiej. Taki potencjał doświadczenia należy wykorzystywać i promować, zwłaszcza w czasach pandemii. Co za tym idzie, częścią misji Kościołów jest również tworzenie ofert duchowej i duszpasterskiej opieki w różnych językach narodowych, co można osiągnąć dzięki wzmocnieniu współpracy z Kościołami innych języków. Współczesne kanały komunikacji cyfrowej dają ku temu znakomite możliwości.

4.2 Kobiety, rodziny i przemoc domowa

Kobiety niosą ciężar większości dodatkowych prac podczas kryzysu COVID-19

Czasy braku stabilności i kryzysu zwiększają zazwyczaj naszą tęsknotę za zaufanymi strukturami, za tym, co znane, i za domem (por. 4.1). Równocześnie kryzys spowodowany przez COVID-19 i wiążące się z nim ograniczenia skutkowały znacznymi zmianami, zwłaszcza dla kobiet i rodzin. Przeprowadzone niedawno badanie (Fundacja Bertelsmanna 2020)²⁷ pokazało, że dodatkowe zadania, takie jak nauka w domu, gotowanie, sprzątanie i opieka nad dziećmi były w większości realizowane przez kobiety. Tymczasem około połowa z nich czuje, że sięgnęła granic swoich możliwości fizycznych i emocjonalnych. Połączenie pracy z domu, nauczania domowego i braku miejsc opieki nad dziećmi, często w zestawieniu z utratą dochodów, poczuciem braku bezpieczeństwa i ścisaniem w domu, szybko może stać się toksyczną mieszanką.

Wzrost przemocy domowej podczas kryzysu COVID-19

W sytuacji, gdy przemoc domowa stanowiła problem już przed pandemią COVID 19, liczba jej przypadków znacząco wzrosła we wszystkich krajach europejskich. Według Heleny Dalli, członkini Komisji Europejskiej, we Francji liczba zgłoszeń przemocy domowej wzrosła o 30% od pierwszego lockdownu w marcu 2020; Cypr odnotował wzrost o 30% w liczbie telefonów do linii zaufania; zaś telefony zaufania w Belgii zarejestrowały wzrost liczby zgłoszeń o 70%²⁸. Znaczącą większość ofiar przemocy domowej stanowią kobiety i dzieci. Ofiary są

27 B. von Würzen, *Corona: Traditionelle Aufgabenverteilung im Haushalt belastet Frauen stark*, „Bertelsmann Stiftung”, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/themen/aktuelle-meldungen/2020/dezember/corona-traditionelle-aufgabenverteilung-im-haushalt-belastet-frauen-stark> (dostęp: 15.05.2021).

28 Por. H. Dalli, *Corona-Krise: Frauen und Kinder brauchen jetzt mehr Schutz*, „Frankfurter Rundschau”, <https://www.fr.de/meinung/corona-krise-frauen-kinder-brauchen-mehr-schutz-13757365.html> (dostęp: 15.05.2021).

odizolowane w miejscu, które nie jest bezpieczne, często razem ze sprawcą, mają też ograniczony dostęp do pomocy i wsparcia. Fakt, że przemoc domowa dotyka wszystkich warstw społecznych pokazuje, że jest to złożony problem. Każdy kryzys odkrywa w nas strony, których nigdy nie spodziewalibyśmy się znaleźć, zarówno dobre, jak i złe. Gdy ludzie zaczynają krzywdzić swoich bliskich, często czują, że nie są sobą. Poczucie wstydu może wówczas powstrzymać ludzi od szukania niezbędnej pomocy. Jak Kościół może stworzyć atmosferę, która z jednej strony będzie chronić ofiary przed przemocą domową, a równocześnie z drugiej zachęcać sprawców do szukania pomocy i radzenia sobie z rozbitym obrazem samych siebie?

Przemoc domowa jako temat, który Kościół powinien podjąć

Niestety kobietom, rodzinom i przemocy domowej poświęcono jak dotąd bardzo mało uwagi w związanych z COVID-19 publicznych oświadczeniach teologów czy Kościołów. Jednak jako publiczny świadek Chrystusa i Jego Ewangelii Kościół reprezentuje szczególnie tych, którzy nie mogą działać i mówić we własnym imieniu (por. 2.1). Jako bracia i siostry w Chrystusie, żyjemy nie tylko będąc ze sobą nawzajem, ale też dla siebie nawzajem (Dietrich Bonhoeffer). „I jeśli jeden członek cierpi, cierpią z nim wszystkie członki” (1 Kor 12,26; BE). Kościoły zwracają więc uwagę na szczególne wyzwania, z jakimi mierzą się kobiety i rodziny, oraz na czasami ukryte, ale zawsze obecny problem przemocy domowej. Kościoły przyglądają się bliżej, uczą rozwiązywania konfliktów bez użycia przemocy oraz oferują sprawne i konkretne wsparcie dla potrzebujących. Dzięki temu kryzys COVID-19 może stać się szansą dla Kościołów, by krytycznie i samokrytycznie zmierzyć się z patriarchalnymi strukturami w ich własnych społecznościach, życiu i nauczaniu, oraz by stać się podmiotami zmian na rzecz prawdziwej równości płci i pokojowego rozwiązywania konfliktów.

Zjednoczony Kościół Ewangelicko-Luterański w Argentynie prowadzi ekumeniczny projekt pod nazwą „El encuentro nos transforma”, aby pomóc kobietom, które są ofiarami przemocy domowej i interweniować w przypadkach wykorzystywania dzieci. Plan interwencji został zmodyfikowany, gdy rozpoczął się kryzys związany z koronawirusem. Obecnie pracownicy odwiedzają zagrożone kobiety w ich domach, dostarczają żywność i wspierają finansowo, aby pokryć podstawowe potrzeby, takie jak dopłaty do czynszu, oraz oferują wsparcie psychologiczne. Projekt pomaga kobietom zakładać małe firmy, dzięki czemu będą mogły niezależnie zarabiać na życie, a tym samym uciec od zależności w przemocowej sytuacji.

4.3 Europejskie zjednoczenie i solidarność w czasach COVID-19

Solidarność przewycięża czysto narodowe interesy

Pandemia okazała się czasem władzy wykonawczej, ale przyczyniła się też do ponownego pojawienia się państw narodowych. Pomimo wszelkich wezwań do europejskiej wspólnotowości, kierowanych przez Komisję Europejską na początku kryzysu zdrowotnego, państwa członkowskie działały w sposób nieskoordynowany, a często samolubny. Zamykano granice i nakładano zakazy podróżowania bez odpowiedniego uprzedzenia, nagle zakazano eksportu na kluczowe artykuły medyczne, przeznaczano ogromne dopłaty państwowe na ratowanie narodowego przemysłu. Wydawało się, że duch solidarności europejskiej uleciał także w związku z brakiem kompetencji UE w obszarach opieki zdrowotnej i szczepień.

Jednak po pierwszym szoku myślenie i działanie europejskie ponownie zwyciężyło, czy to we współpracy z instytucjami europejskimi w celu zwiększenia produkcji maseczek, rękawiczek, testów i respiratorów, w stworzeniu instrumentu SURE²⁹ zapewniającego krótkoterminowe zatrudnienie w celu uniknięcia masowego bezrobocia w krajach EU, czy w tworzeniu szerokiego portfolio szczepionek, by zapewnić obywatelom Europy dostęp do szczepień tak szybko, jak to możliwe.

Pandemia stanowi test wysiłkowy dla europejskiej solidarności i jedności³⁰, a wspólne odpowiedzi są dalekie od nieomyślności. Obecny kryzys podkreśla wzajemne zależności pomiędzy gospodarkami europejskimi i ich wrażliwość, a także kruchość sektora opieki zdrowotnej w wielu krajach, w których pracownicy służby zdrowia i opiekunowie z Europy wschodniej zapełniają luki, podczas gdy pilnie byliby potrzebni w swoich krajach pochodzenia. Pandemia rzuca światło na nierówności społeczne i niesprawiedliwości wewnątrz UE oraz mogłaby pogłębić podziały społeczne i braki równowagi (por. 3.1). Równocześnie zamknięcie granic podkreśliło wielkie osiągnięcie jedności europejskiej, mianowicie obszar Schengen, gdzie otwarte granice pozwalają na wolne przemieszczanie się ludzi, dóbr i usług.

29 To jest: Europejski instrument tymczasowego wsparcia w celu zmniejszenia zagrożeń związanych z bezrobociem w sytuacji nadzwyczajnej; zob. *Instrument SURE*, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_pl (dostęp 15.05.2021); (przyp. red.).

30 Mocnym znakiem jedności europejskiej był szczyt głów państw i rządów europejskich w lipcu 2020 roku, podczas którego uzgodniono wieloletnie ramy finansowe oraz wyjątkowy fundusz odbudowy pod nazwą NextGenerationEU, by pomóc gospodarkom europejskim odbudować się po pandemii COVID-19. Po trudnych negocjacjach z Parlamentem Europejskim państwa członkowskie zgodziły się w końcu w grudniu 2020 na pakiet wysokości 1,8 bilionów Euro, który będzie największym pakietem stymulacyjnym finansowanym z budżetu Unii.

Przyszłość procesu europejskiego zjednoczenia zależy od sprawiedliwości społecznej

Kryzys jeszcze raz podkreślił, że Unia Europejska nie opiera się wyłącznie na wzajemnych korzyściach gospodarczych i wspólnym rynku, ale zbudowana jest także na gotowości do okazywania wsparcia i wzajemnej solidarności w kryzysie. Te niezwykle czasy pokazują, że z wyzwaniami najlepiej można poradzić sobie poprzez wspólny wysiłek pomimo wszystkich trudności. Powrót państw narodowych bardziej niż kiedykolwiek wydaje się być iluzją w zglobalizowanym świecie. Konieczną odbudowę gospodarki można osiągnąć jedynie wspólnie, a NextGenerationEU to dobry punkt wyjścia dla inwestycji w przemiany ekologiczne i cyfrowe. Niemniej należy zrobić jeszcze więcej, by przezwyciężyć nierówności społeczne oraz osiągnąć większą konwergencję standardów społecznych w całej UE, na przykład poprzez wdrożenie europejskiego filaru praw socjalnych. Kiedy, jeśli nie teraz, UE mogłaby wykazać swoją wartość dodaną dla swoich obywateli, dostarczając trwałych odpowiedzi na wyzwania społeczne, i wreszcie dodając tak bardzo potrzebny wymiar społeczny do unii gospodarczej i walutowej?

Jako Kościoły i chrześcijanie jesteśmy oddani spójności europejskiej i byciu razem. W WKEE w szczególności opowiadamy się za współpracą i wspólnotą ponad granicami. Jest tak dlatego, ponieważ nasza wiara i nasza wspólnota nie znają granic – a pokój, sprawiedliwość i troska o stworzenie to tematy niekończące się na granicach narodowych. Dlatego też Kościoły – zjednoczone w różnorodności – uważają za kluczowe przezwyciężenie granic i różnic społecznych, które okazują się destrukcyjne, aby razem pracować na rzecz wspólnego dobra. Postrzegamy pandemię jako okazję do osiągnięcia większej, a nie mniejszej integracji europejskiej i chcemy wnieść swój wkład do przyszłej wizji wspólnej Europy, także przez zabranie głosu podczas planowanej konferencji na temat przyszłości Europy.

Sugestie i pytania do dalszej dyskusji

1. Który z czterech wspomnianych znaków Kościoła jest mocną stroną Twojego Kościoła/parafii/institucji?

a) Czy zgodził(a)byś się z poświęconym mu rozdziałem tekstu?

b) Jak pandemia to zmieniła? Dlaczego?

2. *Leiturgia* – gdzie można zobaczyć lub dać świadectwo „zaufania zamiast strachu”?

3. *Martyria* – jakie przesłanie(a) Twój Kościół/parafia/institucja podkreślał w swoim publicznym świadectwie podczas pandemii? Dlaczego?

4. *Diakonia* – gdzie są wyzwania dla równości, sprawiedliwości i opieki? Jak się objawiają?

5. *Koinonia* – jakie relacje były pomocne, a które okazały się być wyzwaniem w czasie pandemii?

6. Jakie kwestie z tego dokumentu są rzadko lub w ogóle nie są poruszane w Twoim kontekście? Dlaczego?

Gemeinschaft Evangelischer Kirchen in Europa (GEKE)
Communion of Protestant Churches in Europe (CPCE)
Communions d'Eglises Protestantes en Europe (CEPE)